İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ 10:1 (2005), SS.51–58.

DİL-ZİHNİYET İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA DİL-ÖĞRENME VE DİL-SINIF İLİŞKİSİ

Yrd. Doç. Dr. Ali ÇAVUŞOĞLU
Erciyes Ü. İlahiyat Fakültesi
Email: Cavusoglu@erciyes.edu.tr

Abstract: *We had set in another paper that the mother language has an important and impressive role in the formation of human mentality. There is also a close relation between mother language and learning. Language changes by the way of culture and the environment. But also takes charge a role to change the culture and people.*

While the language has been changing the mentality changes. It is possible to see in one's language that how he is looking to the world. And it is possible to form his mentality with the language.

So we will take in hand the correlation between language-learning- mentality; then the correlation between language and social statute.

Dilin bugün hayatın bilim, felsefe, sanat, siyaset, ekonomi gibi her alanında nasıl yönlendirici ve şekillendirici bir etkisi olduğu, dilbilimciler tarafından açık bir dille ifade edilmektedir. İletişimin günümüzde daha hızlı ve çok yönlü olması dili çok daha etkin bir konuma getirmiştir. Yapay zekâdan sonra yapay zihniyetten söz edilebilecek bir duruma gelinmiştir. Dil, geleceğin dünyasında da belirleyici ve şekillendirici işlevini sürdürecek gibi görünüyor.

Dil-zihniyet ilişkisi bağlamında burada önce dil-öğrenme ilişkisi, sonra da dil-sınıf ilişkisi üzerinde durulacaktır.

Dil-Öğrenme İlişkisi

Farklı sınıflardan insanların dil birikimlerinin incelenmesi bize gösterecektir ki, insanların eğitim ve öğretimlerinde, sınıfsal kimliklerinin belirlenmesinde ve yansıtılmasında, başarılı ya da başarısız, iyi ya da kötü olmalarında en etken unsurlardan biri dildir; dillerindeki kelime dağarcığının nicelik ve niteliğidir. Çünkü bazı görüşlere göre çocuk ana dilini, kelimelerin anlamlarını, birbirleri arasındaki ilişkiyi vb. öğrenirken; yaşantısını, tavrını, bakışını şekillendiren her türlü bilgiyi de edinmektedir[1].

Bir kültür olarak nesilden nesile aktarılan bu bilgiler ise ahlâkımız üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Gazali, dilin bu belirleyici ve şekillen-

---

[1] John Lyons, Language and Linguistics, Cambridge 1990, s. 244.

dirici işlevini şu şekilde dile getirir: "Şayet kesin bilgilerle eğitilecek olursak sağlam karakterli oluruz. Tıpkı iyi yetişen bir ağaç gibi, ondan yetişen meyveler de sağlam olur[2].

Kültürlü insan ile kültürsüz insan da bu ağaç örneğiyle anlatılabilir. Kültürlü insanın beyni, zihni iyi çalışır, iyi şeyler üretir; kültürsüz insanın beyni sağlıklı çalışmadığı gibi pek çok kötü meyve üretir[3].

Düşüncenin sağlıklı gelişmesi de sahip olunacak olan bilgi ve geliştirilmesine çalışılan dille paraleldir. Bu gelişmeyle birlikte topluma uyum sağlanır. Erken yaşlarda etkin bir okuma, konuşma, dinleme eyleminde bulunmayan çocuğun sağlıklı zihinsel gelişim sağlaması beklenemeyeceği gibi; sağlıklı, olumlu bir zihniyete sahip olması da beklenmemelidir.[4]

Türkiye'de yapılan istatistikî bir çalışma, eski tarihli olmakla birlikte, kültürlü anne babaların, özellikle kültürlü annelerin çocuklar üzerindeki etkisi konusunda bize bir fikir verebilir. Bu araştırmaya göre suç işleyen çocukların %76'sının anneleri, %45'inin ise babaları tahsilsizdir.[5]

Sosyo-kültürel durumların, insanların davranış ve konuşmaları üzerinde etkili olduğu, bunun aile bireylerine değişik şekillerde yansıdığı bilinen bir gerçek olduğu gibi, bir ya da birden fazla dili çok iyi bilmekle eğitim-öğretim arasında da bir bağın varlığı inkâr edilemez bir gerçektir.

Dil ile eğitim-öğretim arasıdaki ilişkiyi göstermesi bakımından, Amerika'da yaşanmış olan ve David Crystal, John Lyons gibi dilbilimciler tarafından örnek olarak nakledilen aşağıdaki olay ilginçtir:

Amerika'nın Michigan eyaletinde %80'ini beyazların, %13'ünü siyahların ve %7'sini diğer uluslardan çocukların oluşturduğu bir okulda siyah çocuklardan bir kısmının oldukça başarısız olduğu görülür. Veliler bu konuda okul idaresini suçlarlar. İnceleme yapılır ve sonuçta sosyo-kültürel nedenler dolayısıyla öğretmenlerle çocuklar arasında bir dil engelinin olduğu tespit edilir. Amerikan yasalarına göre bu çocukların iyi bir eğitim-öğretim alabilecek seviyeye getirilmeleri gerekmektedir. Sonuçta bu çocuklara uygun, özel programlar yapılır ve çocuklar herkesin kullandığı ölçünlü (standart) İngilizceyi anlayabilecek seviyeye getirilirler. Dil engeli ortadan kalkan çocuklar diğerleri gibi başarılı olurlar.[6]

---

2 Nihat keklik, Felsefede Metafor, Edebiyat Fak. Yay., İstanbul 1990, s. 95.

3 Bk. Language and Linguistics, s. 239.

4 Klaus Wechselberg-Ulrike Puyn, Anne ve Çocuk, (Çev: Erdoğan Kınalıbay), Remzi Kit., İstanbul 1993, s. 233.

5 Haluk Yavuzer, Çocuk ve Suç, Remzi Kit., İstanbul 1988, s. 149.

6 David Crystal, The Cambridge Encyclopedia of Language, Cambridge 1987, s. 35.

İstatistikî veriler olmamakla birlikte, gözlemlerimize dayanarak, benzer örneklerin her ülkede ve ülkemizde de yaşanmakta olduğunu söyleyebiliriz. Çeşitli fakültelerde okuyan, dış ülkelerden gelen öğrencilerin başarıları Türkçeyi öğrenme durumlarına göre değişmektedir. Ana dili ile öğrenim gören çocuklar için de aynı şey geçerlidir. Okuyan, kültürel etkinliklerde bulunan çocukların duyuşsal, bilişsel gelişmeleri daha sağlıklıdır ve bu çocuklar daha başarılıdır.

İ.Ü. Hasan Ali Yücel Eğitim Bilimleri ile Doğu Beyazıt Kaymakamlığı'nın ortaklaşa yaptığı bir çalışmada bölgede okuma oranının düşük olmasının altında, Türkçeyi bilme durumlarının yattığı belirtilmektedir. Çünkü çocuk okula başladığı zaman öğretmen, çocuğu, çocuk ise öğretmeni anlayamamaktadır.[7]

Böyle olunca bilgilenme ve öğrenim yoluyla olumlu şekle dönüştürülebilecek zihniyette herhangi bir değişme olmamaktadır. Evde ve çevrede tamamen başkaları tarafından şekillendirilen zihniyet, biyolojik tekamülle birlikte ve daha çok olumsuz bir içerikle güçlenerek varlığını devam ettirmektedir.

Öğrenme ile zihniyet arasındaki ilişkinin evdeki durumunu şu şekilde ifade edebiliriz: Algılamaya başladıktan itibaren yüzlerdeki ifadeye son derece dikkat eden ve yüzlerden her şeyi anlayarak tepki gösteren çocuk, şayet sinirli ve asık suratlıların bulunduğu bir evde yaşıyorsa çevresine zamanla öyle davranacaktır. Böyle aile ortamlarında yetişen çocuklar saldırgan ve asabî oldukları gibi kendilerini ifade etmekte ve iç dünyalarını açıklamakta da güçlük çekmektedirler.[8] Yine çocuk, sorduğu hiçbir soruya doğru düzgün cevap alamıyor, üstelik azarlanıyorsa, sonraki dönemlerde soru sormayan, öğrenme isteği duymayan, sadece eleştiren bir kimliğe bürünmektedir. Bu çocuklarda konuşma gerilikleri de görülmektedir[9].

Benzer başka pek çok olumsuz davranış ve sözlere tanıklık eden, bunları yansıtmaya başlayan çocuğun ileride edineceği başka olumsuzluklarla birlikte nasıl bir zihniyete sahip olacağı tahmin edilebilir.

Yukarıda aktardığımız ve yaşamakta olduğumuz örneklerden hareketle, ana dilinin hem zihniyeti oluşturan hem de zihniyetin yansıma bulduğu canlı bir olgu olduğunu söyleyebiliriz. Dil ile zihniyet arasındaki ilişkinin işleyişinin; dil-sosyal kimlik, dil-millî kimlik ve benzer kimlikler arasında daha belirgin olarak göründüğü de söylenebilir. Kişinin Müslüman,

---

7 http://www.ntvmsnbc.com/news/229447.asp

8 Haluk Yavuzer, Çocuk ve Suç, Remzi Kit., İstanbul 1988, s. 128.

9 Klaus Wechselberg-Ulrike Puyn, Anne ve Çocuk, (Çev: Erdoğan Kınalıbay), Remzi Kit., İstanbul 1993, s. 230.

Hristiyan, Budist, Türk, Alman, İngiliz vb. olması, kan bağından çok dil ve kültürüyle ilgili olduğu gibi günlük hayattaki tavır ve davranışları da dil ve kültürüyle ilgilidir. Türkçede "zihniyeti bozuk" deyimi böyle bir gözlemi ifade eder. Bu deyimle daha çok, kişinin hem duygusal hem de düşünce temelli eylemsel durumu ifade edilmek istenir.

Bir başka deyişle kişinin niyetinin iyi ya da kötü olduğunu duruşundan, yüzünden, sözlerinden, tavır ve hareketlerinden anlamanız mümkündür. Onu öyle ya da böyle davranmaya iten, tamamen içinde bulunduğu ortamdır. A partisine mensup olanların B partisindekilere takındıkları tavrın kendilerine atalarından kalıtım yoluyla kaldığını söyleyemeyiz.

Dil-Sınıf İlişkisi

Öğrenme ve zihniyet oluşumunda birinci derecede etken olan dili; sosyal, siyasî, ekonomik, millî vb. kimlikleri yansıtan bir çeşit etiket olarak da görebiliriz.

Zihniyetin sosyal statüdeki yansımasını, toplumda yaşanan zihniyet değişimini, dil-sosyal sınıf kimliği bağlamında İngiliz dilinden bir örnek, çarpıcı bir şekilde anlatır. Thomas Hardy'nin *A Pair of Blue Eyes'*ında, Elfride Swancourt ile bayan Swancourt arasında şöyle bir konuşma geçer:

"- Muhtelif hanım ve efendilerin bana baktıkları dikkatimi çekti.

- Oh hayatım! "Efendi" dememelisin; artık bu ifadeyi kullanmıyoruz. "Efendi"yi daha aşağı tabakadan insanlar kullanmaktadırlar.

- Ne demeliyim öyleyse?

- "Bayanlar" ve "baylar" demelisin.[10]"

Türkiye'de de benzer bir zihniyetin hâlâ sürdüğü, bunun da kültür ve değerlerin değişmesine paralel olarak Türkçede yansıma bulduğu görülmektedir. Örneğin; Türkçede "Efendi" ve "bey" sözcükleri dil-sınıf kimliği bağlamında varlıklarını sürdürmektedirler. "Efendi[11]" sözcüğü bir dönemde "paşa efendi, beyefendi" gibi saygınlık sıfatı ve bir unvan olarak kullanılırken günümüzde büyük ölçüde bu özelliğini yitirmiştir. Bugün bir kurumun müdürüne, bir patrona, bakana, üniversitede bir dekana vb., "X... Efendi"

---

[10] David Crystal, The Cambridge Encyclopedia of Language, Cambridge 1987, s. 39.

[11] Kelimenin aslı eski Yunancada "authentes" ve Rum telaffuzunda "aftendis"tir. Başlangıçta mutlak hâkim demek veya kölenin ya da bir cariyenin sahibi olan kimse demekti. Türkçede 13. yy.'dan beri kullanıldığı görülen efendi kelimesi bugünkü kayıtlara göre Mevlâna'nın kızı Melike Hatun için söylenmiş, halk ona efendimizin kızı diyerek saygı göstermiş, 15. Asırda "çelebi" kelimesiyle yan yana kullanılmış... (Bk. Nihat Sami Banarlı, Türkçe'nin Sırları, İstanbul 2001, 17. baskı, s. 130.

diye hitap etmek bir aşağılama olarak algılanırken bir hizmetliye "X... Bey" diye hitap etmek, hitap edilen kişi tarafından bile yadırganacak bir durumdur.

Benzer bir zihniyeti "öğretmen" ve "hoca" sözcüklerinde de görürüz. Biri Türkçe, biri Farsça, eş anlamlı sözcükler olmakla birlikte Türkiye'de bilhassa erişkin ve çocuk zihniyetini yansıtan oldukça ilginç örneklerdir.

İlköğretimin birinci kademesinde çocuklar, okullarda ders vermekle görevli devlet memurlarına "öğretmen-im" derler. Lise ve üniversitede ise artık "öğretmen" sözcüğü hiç kullanılmaz. Bunun yerine "hoca-m" kullanılır. Çünkü "hoca" sözcüğü çocukta sadece yaşça büyümüşlüğü değil, aynı zamanda bir zihniyet değişikliğini simgeler. Artık "hoca" sözcüğü, öğretmen ile hoca sözcüklerinin yüklendiği sosyal rolleri ve millî değerleri bütünüyle yüklenmiş bir kavramdır. Burada önemli olan, sözcüğün yabancı kökenli olup olmaması değildir; sözcüklerin yüklendiği anlamdır. "Hoca" sözcüğünün aynı zamanda "Bir otorite, ön-kabul ve eleştirilemezlik, eleştirilirse saygısızlık olur.[12]" anlayışını da yansıtması gözden uzak tutulmamalıdır.

Bu bağlamda "öğretmen" kelimesi, ergenlik öncesi dönemlerde eğitim-öğretim etkinlikleri açısından daha olumlu sayılabilecek bir zihniyeti yansıtır; ancak "öğretmen", özellikle lise ve üniversitede "hoca"nın yerini alamamıştır; çünkü lise ve üniversitede kullanılan "hoca" terimi ile tarihte atının ayağından sıçrayan çamurun bile kutsandığı hoca arasında bir ilişki vardır ve bu bağlamda " 'hoca' terimi adeta onursal bir nişandır[13]".

İlköğretimdekinin aksine öğretmen, ortaöğretim ve üniversitede söz konusu zihniyeti yansıtacak bir değere ya da statüye ulaşamamıştır(!). "Öğretmen"in neden "hoca" sözcüğünün yerini alamadığı, neden aşağıda kaldığı ayrı bir inceleme konusudur; ancak bugün üniversite öğrencileri arasında yapılacak basit bir anket bile söz konusu zihniyetin varlığını gösterecektir. Hatta "Türkçe kökenlidir." diye "öğretmen" sözcüğünün kullanılması gerektiği savını ileri süren pek çok üniversite hocası da kendisine bir öğrencisinin "Öğretmenim!" diye seslenmesini büyük ölçüde yadırgayacaktır.

Bir televizyon dizisinde öğretmenin, ısrarlı uyarılarına rağmen öğrencilerin "hoca" sözcüğünü kullanmakta diretmeleri; ardından da yine "hoca camide" uyarılarıyla muhtemelen bir konumun belirtilmesi gereği, kelimelerin arkasında nasıl güçlü bir dünyanın olduğunu gösteren tipik bir örnektir. Aynı dizideki din kültürü öğretmeninin tavır ve davranışları ile kullandığı

---

12 Uluğ Utku, İnsan Felsefesi Çalışmaları, Bulut Yay., İstanbul 1998, s.157.

13 Bk. Kemal Yüce, "Nasreddin Hoca Fıkralarında Kültür Değişmeleri, Uluslar Arası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni, 24-26 Aralık 1996 İzmir, AKM. Yay., , Ankara 1997, s. 65.

dildeki dinî referanslar da nasıl bir zihniyet yansıtması içerisinde bulunulduğunun bir başka tipik örneğidir.

"Hoca" kelimesi günümüzde özellikle gençler arasında "arkadaş" anlamında veya bir saygı, samimiyet ve iltifat belirtisi olarak da kullanılmaktadır. Bir zamanlar bunun yerine "üstat" kelimesi yaygındı. Büyük küçük herkes birbirine "Üstadım!" diye sesleniyordu. Prof. Dr. Abdulkerim Abdulkadiroğlu bu kelimeyle ilgili o zamanki durumu şöyle anlatır:

"Yüksek lisans ve doktora öğrencilerimizden bazıları, aralarında iltifat olsun diye birbirlerine böyle hitap ediyorlar. Bir hocanın, bir öğrencisini üstatlaşmış görmesi, emeğinin heba olmadığını bilmesi kadar mutluluk verici bir şey olamaz. Genç kadronun gelecekte ilme sahip çıkması ve bunun için âdeta yarışmaları da son derece keyif verici bir husus. Fakat hocalarının yanında, birbirlerine yekten "Üstat!" diye hitap etmeleri, şimdilik kabullenilebilir cinsten değil.[14]"

Sonuç olarak; insanlar arasındaki farklılıkları ve sınıfları – yaratılışın tabiatında bulunan pek çok yasalarla ilişkili olduğu için – ortadan kaldırmak mümkün değildir; ancak dil aracılığıyla, düşünce dünyamıza ve toplumsal yaşamımıza belli ölçüde çekidüzen vermemiz mümkündür. Çünkü bütün eksiklikler ve zihniyet bozuklukları yanlış tavır ve davranışlardan, o da yanlış düşüncelerden, yanlış düşünceler ise bize sunulan ve öğretilen olumsuz yaşantı ve yanlış bilgilerden kaynaklanmaktadır. "Hatta bireyin fakirlik ve cehaleti bile çoğu zaman yanlış kanaatleri sonucudur.[15]"

Bütün olumsuzluklardan ve yanlışlardan kurtulmanın doğru ve emin bir yolu, zihin tarlasına her türden olabildiğince bol miktarda kelime ve kavram ekmektir.

---

[14] Abdulkerim Abdulkadiroğlu, Güncel Yazılar, Ankara 1988, s.38.

[15] Kurt Tepperwein, Mantal Çalışma Uygulamaları, (çev: Gül Oner, Ruh ve Madde Yay., İstanbul 1996, s. 61.

KAYNAKÇA

Abdulkadiroğlu, Abdulkerim; Güncel Yazılar, Ankara 1988.
Aksan, Doğan; *Ana dili*, Türk Dili Dergisi, Haziran, Ankara 1975.
Aksan, Doğan; Her Yönüyle Dil, TDK Yay., İstanbul 1979.
Aksan, Doğan; Türkiye Türkçesinin Dünü Bugünü Yarını, Bilgi Yay., Ankara 2003.
Amicis, Edmondo de; Çocuk Kalbi, Doğuş Yay., (yer ve tarih yok).
Canter, Lee; Çocuğumuz Kitap Okumayı Sevmiyorsa,
Crystal, David; The Cambridge Encyclopedia of Language, Cambridge 1987.
Kıran, Zeynel Dilbilim Akımları,
Lyons,John; Language and Linguistics, Cambridge 1990
Tepperwein, Kurt; Mantal Çalışma Uygulamaları, (çev: Gül Oner, Ruh ve Madde Yay., İstanbul 1996.
Turgut, İhsan; Bir Zihniyetin Çözümlemesi, İzmir 1994.
Utku, Uluğ; İnsan Felsefesi Çalışmaları, Bulut Yay., İstanbul 1998.
Vahapzade, Bahtiyar; Vatan Millet Ana dili, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1999.
Wechselberg, Klaus- Puyn, Ulrike; Anne ve Çocuk, (Çev: Erdoğan Kınalıbay), Remzi Kit., İstanbul 1993.
Yalçın, Şiar; Doğru Türkçe, Metis Yay., İstanbul 1998.
Yavuzer, Haluk Çocuk ve Suç, Remzi Kit., İstanbul 1988.
http://www.anadili.egitimi.com/